

УДК 821.161.2

Коваленко Дар'я Миколаївна

студентка

Хмельницького національного університету

КОНЦЕПТ «МІСТО» У ПРОЗІ СЕРГІЯ ЖАДАНА (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ «ВОРОШИЛОВГРАД» ТА ЗБІРКИ «МЕСОПОТАМІЯ»)

Анотація. Досліджено реалізацію концепту «місто» за допомогою топосів й локусів у творчості Сергія Жадана (на матеріалі роману «Ворошиловград» та збірки «Месопотамія»).

Ключові слова: *концепт «місто», урбанізм, топос, часопростір.*

На сьогодні, поняття «концепту» розглядається різносторонньо: як філософське поняття, як культурологічний феномен, як лінгвістичний та літературознавчий термін. Тому з упевненістю його можна визначити міждисциплінарним. Професор В. Маслова у своїй праці з когнітивної лінгвістики загалом під концептом розуміє ментальне національно-специфічне утворення, планом змісту якого є вся сукупність знань про певний об'єкт, а планом вираження – сукупність мовних засобів (лексичних, фразеологічних, пареміологічних та ін.) [8, с. 27].

Літературний ж концепт втілюється в конкретних образах, мотивах, міфологемах, котрі існують за законами літератури, тобто зумовлені певним типом культурної свідомості, особливостями авторського стилю, своєрідністю його жанру тощо [3, с. 88]. Н. Володіна визначає концепт в літературі як смислову структуру, що втілена у сталих образах, які повторюються в межах певного літературного ряду (в літературному творі,

творчості письменника), мають культурно-значуще наповнення, семіотичність та ментальну природу [4, с. 18].

В останні десятиліття українськими науковцями Н. Арутюновою, В. Сулимою, Т. Булигіною, К. Годік, Є. Іщенком, О. Шмельовим, М. Штуцбергом, Т. Радзівською, Г. Яворською, О. Щелкуновим та ін. досліджено чимало концептів таких, як «свобода», «справедливість», «влада», «любов», «істина», «доля», «особистість», «дух», «смерть», «бісовщина», «серце», «шлях», «вода», «жінка», «чоловік» тощо. Й концепт «місто» не є винятком.

Н. Белова характеризує сприйняття міста в найрізноманітніших культурах як точку перетину доріг, торгових шляхів, як центр, який об'єднує навколишній простір не тільки в географічному, але й у метафізичному сенсі. Для неї місто є відображенням моделі світу, відтворенням Граду Небесного. Міська архітектура, розташування вулиць, воріт в міських стінах, співвідношення храмів і ринків – все це вибудовується відповідно з сакральної системою координат. Тому метафізична природа міста дозволяє розглядати його топоніміку як систему, в якій кожному образу відповідає символічний сенс [3, с. 89]. Проте у сучасній літературі місто вийшло на новий щабель сприйняття топосу як місця розгортання подій. Штучно створене людиною воно винайшло свого жителя – новий тип героя літературного твору.

Дослідження особливостей міського тексту неможливе без розуміння сутності концепту «місто». Вивчення його у творчості Сергія Жадана розпочала О. Даниліна, взявши за об'єкт прозові тексти романів «Депеш Мод» (2004) і «Anarchy in the UKR» (2005). У зв'язку з широкою популярністю творчого доробку відомого Харків'янина, вважаємо за необхідне продовження аналізу його прози щодо наявності концепту «місто» у пригодницькому романі «Ворошиловград» (2010) та збірці

оповідань й віршів «Месопотамія» (2014), що і визначаємо метою нашого дослідження.

Творчий доробок Жадана піддається ретельному аналізу вітчизняних літературознавців останніх двох десятиліть, що виокремлюють одностайно культ міста як особливого, нового героя постмодерністичної літератури, який дає змогу глибше усвідомити суть концепту «місто».

Урбанізаційна домінанта стала важливою у сприйнятті дій та рішень персонажів. В Жадана місто – стимул агресії і руйнації, зради і прокльону. Майже кожне явище у своїх романах автор пов'язує з містом, складається враження, що воно для письменника є усім: і середовищем, і переконанням, і життям [9, с. 98].

Міський топос – є традиційним для прози Жадана. Образи заводів, СТО, каналізації, майстерні, дорожніх трас тощо стають частиною людського життя-існування [2, с. 23]. Спільне тло – радянські часи та відхід від них – поєднують події та персонажів прози Жадана, які відтворюють образ міста у топосах Харкова, Ворошиловграда та прикордонних провінцій.

Дух Харкова існує у більшості з літературних надбань С. Жадана, ним проспиртовані його головні герої, які знають це місто не з чуток, а з власного досвіду, нервових переживань та моментів вибору.

«Ворошиловград» – це історія молодої людини, що мимоволі стала жертвою свого часу. Герман Корольов та його однолітки – частина «втраченого покоління» періоду розпаду СРСР на теренах України. Саме в цей час колишня держава була зруйнована, а нова ще не сформувалася, що згубно вплинуло на світобачення та спосіб існування людей: світовідчуття радянської спільноти стало пережитком минулого [1, с. 36].

Хоча й у «Ворошиловграді» дія відбувається в невеличкій провінції на півдні Луганської області, світ роману представлений двома територіальними просторами концепту «місто»: галасливим Харковом та

примарним Ворошиловградом. Втеча Германа з великого міста означає своєрідний протест проти стрімкого та безперервного життєвого процесу, що відбувається в умовах активного розвитку та становлення капіталістичної системи ведення економіки.

Проте, саме місто Ворошиловград постає у якості міста-фантома, який перетворився на певний каталізатор різних епох, часів, вірувань; це дитячий спогад головного героя, місто з вітальної листівки (*«...мені показують картину і просять розповісти, що я на ній бачу. А я, Оль, не люблю розповідати про те, чого не знаю...»* [7, с.183]), у якому він навіть жодного разу не був; це першопочаток усіх негараздів; це фундамент, який розбиває людина своєю недовірою, спогадами та думками: *«Навіщо їхати туди, де тебе ніхто не чекає? Навіщо тікати від тих, хто любить тебе? <...> Тож коли ти не відчуваєш усього живого, навіщо приходиш прощатись із мертвими?»* [7, с. 64].

Жадан створює типове зіставлення топосів для української літератури: божевільним індустріальним містам протиставляються невеличкі провінційні містечка з їхнім, дещо уповільненим, життям.

Пересування персонажа теренами Донбасу та Слобожанщини також є складовою частиною розвитку сюжетної лінії твору, що обумовлюють подальшу зміну подій та водночас реалізують авторський задум переміщення.

Ворошиловград – це топос, чи місцепростір, у якому живе посттоталітарна людина, викорінена зі свого ґрунту і зависла у повітрі. Його важко назвати ґрунтом чи містом, фактично, це «територія» – темна діра, в яку витягується минуле, але в якій також народжується майбутнє [5].

Збірка «Месопотамія» – це вияв, пошук, мистецтво віднаходження себе у світі-Місті, присвячений необхідності повернення до своєї пам'яті і в кінцевому підсумку – до свого рідного топосу.

Межиріччя Жадана проявляється у символічності будинку, що об'єднує усіх героїв оповідань і віршів: *«...повертаються до нього щодня тисячі біженців і мігрантів, мандрівників і прибульців, всі ці бригади найманих чорноробів, які бродять світом, споруджують вежі і в'язниці, але рано чи пізно все одно приходять сюди – на ці береги, під цей місячне світло...»* [6, с. 64]. Місто існує як маргінальний простір зі своїми законами – потоками, яким важко йти супроти течії: ти маєш або підкоритися, або знищити і змити свою людяність цією рікою [5].

Непривабливий міський простір «Месопотамії» міфілогізується автором, набуваючи ознак загадковості, навіть демонічності: *«...Тут узагалі все було під боком: пологовий будинок, дитячий садок, музична школа, військкомат, магазини, аптеки, лікарні, цвинтарі (увесь сенс життя на перехресті кількох вулиць). Можна було прожити життя, не виходячи до найближчої станції метро...»* [6, с. 15]. На противагу двір диспансеру з оповідання «Юра» навіює одноманітність, самотність та приреченість: *«...Фонтан стояв посеред великого прохідного двору, навпроти головних дверей диспансеру. Був засипаний торішнім листям і недопалками. Води в ньому не було. Причому ніколи. Жовта будівля виступала з-поза дерев, вікна на першому поверсі стояли темні <...> У темряві хотілося лишатись. Загасив недопалок, зібрався йти до палати...»* [6, с. 173].

Підсумовуючи, можна зазначити, що концепт «місто» є провідним в урбаністичній прозі Сергія Жадана, як особливий наскрізний елемент, що покликаний тримати в цілісності усі події твору. Автор реалізовує його у топосах будівель Харкова й Ворошиловграда, наділяє людськими якостями міські простори, всебічно відтворює й аналізує стосунки людини з містом, у якому вона перебуває.

Література

1. Бабенко А. Топос міста у прозі Сергія Жадана (на матеріалі творів «Ворошиловград» та «Месопотамія») / А. Бабенко // Науковий вісник МНУ імені В. О. Сухомлинського. Філологічні науки. – 2017. – № 1 (19). – С. 32–37.
2. Бабенко А. Урбаністичний простір як умова деконструкції людяності у книзі Сергія Жадана «Месопотамія» / А. Бабенко // Науковий вісник МНУ імені В. О. Сухомлинського. Філологічні науки (літературознавство). – 2016. – № 1 (17). – С. 20–26.
3. Белова Н. А. Концепт «город» в современном литературоведении. [Електронний ресурс] / Н. А. Белова. – Режим доступу : <http://wwold.ugrasu.ru/science/journal/24/13/documents/87-91.pdf>
4. Володина, Н. В. Концепты, универсалии, стереотипы в сфере литературоведения [Текст] / Н. В. Володина. – М : Флинта : Наука, 2010. – 257 с.
5. Гундорова Т. І. Ворошиловград і порожнеча [Електронний ресурс] / Т. І. Гундорова. – Режим доступу : <http://litakcent.com/2011/02/08/voroshyllov/hrad-i-porozhnecha/>
6. Жадан С. Месопотамія : збірка оповідань і віршів / Сергій Жадан ; передм. В. Неборака. – Харків : Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2014. – 368 с.
7. Жадан С. В. Ворошиловград : роман / С. В. Жадан. – Харків : Фоліо, 2010. – 442 с.
8. Маслова В. А. Когнитивная лингвистика : [учебное пособие] / Валентина Авраамовна Маслова. – Минск : Тетра Системс, 2005. – 256 с.
9. Фоменко В. Г. Місто-фантом у романі Сергія Жадана «Ворошиловград» / В. Г. Фоменко // Вісник Луганського ун-ту імені

Тараса Шевченка. Філологічні науки. – Частина II. – 2011. – № 3 (214).
– С. 98–103.